

СТВОРЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ВІДТВОРЕННЯМ ЕКОЛОГО-ВИРОБНИЧОЇ СИТЕМИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті запропоновано альтернативну модель розвитку регіональної еколого-виробничої системи, тобто системи взаємодії екології й виробництва. Визначено механізм управління відтворенням регіональної еколого-виробничої системи, який сприятиме формуванню оптимальної відтворювальної структури економіки регіону. та забезпечуватиме його комплексний розвиток.

The article offers an alternative model of regional ecological and industrial system development, i. e. the system of interaction of ecology and industry. It defines regional ecological and industrial system control mechanisms which will contribute to the formation of optimal reproducible regional economy structure as well as guarantee its integrated development.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Увага усієї спільноти сьогодні направлена на формування стратегічної планетарної парадигми сталого розвитку, важливим постулатом якої є пошук шляхів збалансованого розвитку економіки та екології, що зумовлене двобічним характером еколого-виробничих зв'язків: нераціональне природокористування призводить до економічних втрат, стримування зростання виробництва, а недостатність коштів, обсяг яких залежить від рівня економічного розвитку, ускладнює вирішення екологічних проблем, гальмує відтворювальні процеси.

Протиріччя між необхідністю збереження навколишнього середовища для наступних поколінь та наростаючими виробничими потребами сьогодення, нераціональне ресурсне споживання, спад життєвого рівня переважної більшості населення вимагають розробки механізмів управління еколого-виробничими системами різних територіальних рівнів.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Сьогодні Україна постає перед вибором нової моделі розвитку, що дозволило б у відносно короткі терміни забезпечити соціально-економічну стабілізацію та збалансований розвиток.

Значні асиметрії регіонального розвитку нашої держави, що межують з поляризацією українського суспільства, підвищення техногенного навантаження на окремі території, нераціональне природокористування та затратний тип виробництва зумовлені, в першу чергу, відсутністю дієвого управлінського супроводу вирішення еколого-виробничих протиріч на регіональному рівні.

Тому сьогодні актуальною є розробка механізмів управління відтворювальними процесами регіональних еколого-виробничих систем в інтегрованому зв'язку з ресурсними та екологічними імперативами, чим визначається актуальність теми дисертаційної роботи.

Дослідженню проблем розвитку регіонів на основі системного аналізу, присвячені роботи О. Амоші, В. Буркинського [1, с.32], З. Варналія, І. Вахович, В. Гейця, З. Герасимчук [2, с.94], Б. Данилишина, В. Захарченка, Е. Лібанової, Л. Петкової, С. Пірожкова, В. Пили, В. Семенова [3, с.112], М. Хвесика, Т. Уманець [4, с.28] та багатьох інших, здобутки яких мають велике наукове і прикладне значення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні теоретичні напрацювання, залишається відкритою проблема методичних прийомів визначення відтворювальних процесів на регіональному рівні.

Разом з тим недостатньо вивченими залишаються питання розробки механізму управління регіональними системами, подальшого опрацювання потребують теоретичні

засади процесів відтворення регіональних еколого-виробничих систем, їх структурних елементів, обґрунтування ролі, значення та інструментарію управлінського супроводу даного процесу.

Постановка завдання. Метою статті є розробка положень та практичних рекомендацій з формування механізму управління відтворенням регіональної еколого-виробничої системи з урахуванням значних теоретичних напрацювань зарубіжних та вітчизняних вчених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення сталого розвитку територіальних систем залежить від сукупності чинників, серед яких вагоме місце належить екологічному.

Це зумовлено посиленням техногенного навантаження на довкілля, яке загрожує занепадом середовища життєдіяльності людини.

У зв'язку з чим особливою актуальності набувають питання формування якісно нової ідеології еколого-збалансованого природокористування, пріоритетними цілями якого є стабілізація та поступове покращення екологічної ситуації в регіонах країни, досягнення компромісу між ресурсними можливостями та науково-обґрунтованими матеріальними потребами.

Усесторонній аналіз результатів здійснюваних соціально-економічних перетворень показує, що причини виникнення та загострення багатьох проблем слід шукати у відсутності оптимальної моделі територіальної організації продуктивних сил регіону. Альтернативною моделлю розвитку пропонуємо регіональну еколого-виробничу систему (РЕВС), тобто систему взаємодії екології й виробництва, яка знаходить втілення у відповідних просторових процесах [5, с.83].

Природа регіональних еколого-виробничих систем проявляється у взаємодії та взаємозв'язках суб'єктів виробництва між собою та з елементами природного середовища, результатом чого, з одного боку, є створення матеріальних благ, а з іншого – системні еколого-виробничі суперечності.

Через це визначаємо, що запропонована регіональна еколого-виробнича система є відкритою системою, яку можна розглядати як багаторівневу динамічну цілісність зі складною структурою і взаємозв'язками між підсистемами та елементами, яка виникає у процесі відтворення еколого-виробничих відносин та націлена на узгодження еколого-економічних протиріч, що виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ.

Така система має складну структуру, яка містить дві великі підсистеми: виробничу та екологічну (рис. 1), що вимагає забезпечення еколого-виробничої рівноваги.

Рівновага при цьому розуміється як процес руху, який пов'язаний з розробкою нового механізму управління еколого-виробничим розвитком, побудовою нових виробничих відносин, кардинальними змінами в системі управління економікою регіону. Створення такого механізму має будуватись на теорії регіонального відтворення, на вивчені законів суспільного відтворення та їх прояві на регіональному рівні.

В основу дослідження ролі РЕВС у створенні умов реалізації відтворювального процесу покладені наступні передумови:

- РЕВС являє собою систему взаємодіючих суб'єктів господарювання, сферу виробництва товарів і послуг, сферу обігу, сферу природокористування та охорони навколишнього середовища;
- розширене відтворення РЕВС з існуючою в ній системою виробничих, екологічних та соціальних відносин здійснюється за допомогою матеріальних, фінансових та інформаційних зв'язків між суб'єктами регіональної економіки;
- в регіональній економіці формується еколого-виробниче середовище, необхідне для функціонування усього відтворювального процесу в регіоні.

Як відомо з економічної теорії, розрізняють три типи суспільного відтворення: звужене, просте і розширене.

Просте відтворення має місце тоді, коли процес виробництва і випуск створених благ здійснюється щорічно у незмінному масштабі.

Таке відтворення переважало практично у всіх докапіталістичних економічних системах.

При розширеному відтворенні процес виробництва щорічно відтворюється у зростаючих розмірах.

Такий тип суспільного відтворення характерний для розвинених країн: адже, він можливий на основі постійного вдосконалення технологій. І, нарешті звужене відтворення спостерігається тоді, коли процес виробництва і випуск створених благ здійснюється щорічно у зменшеному масштабі.

Такий тип суспільного відтворення властивий країнам, що переживають соціально-економічні кризи.

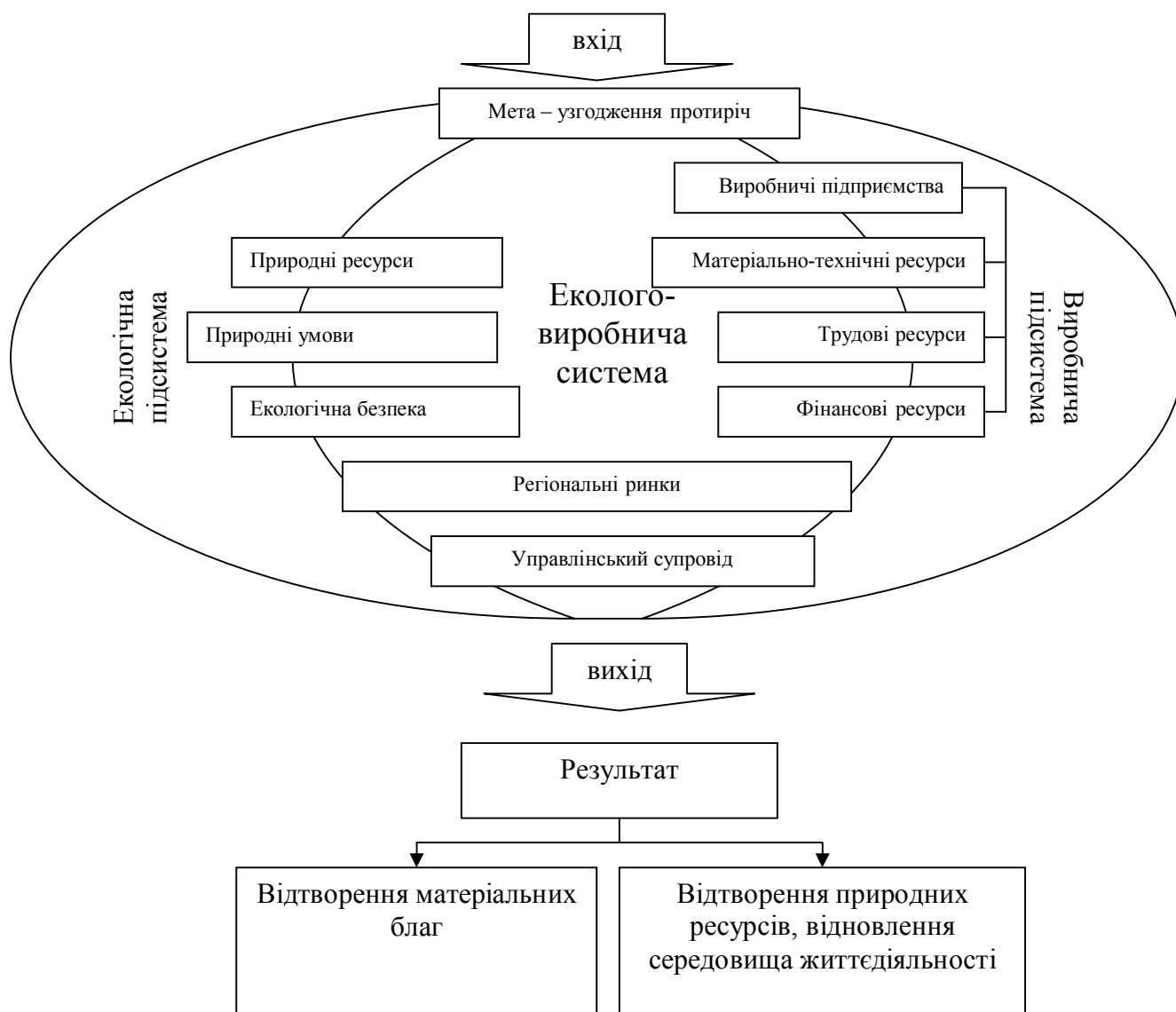

Рис. 1. Складові регіональної еколого-виробничої системи

Сьогодні, коли спостерігається занепад у соціально-економічних відносинах необхідно винаходити шляхи вирішення проблем, які мають тенденцію накопичення та примноження.

Обов'язковим для відтворення регіональної еколого-виробничої системи є присутність управлінського супроводу, який реалізується через систему методів, прийомів та рішень з приводу раціонального використання природного потенціалу та економічної ефективності господарювання. Управлінський супровід при цьому виступає в ролі основної ланки, яка реалізує основну мету РЕВС – узгодження еколого-виробничих суперечностей.

Ми спостерігаємо, що сучасні еколого-виробничі проблеми певною мірою зумовлені недостатньою увагою вчених до їх дослідження. Перед економічною наукою поставлені завдання щодо осмислення тенденцій, які склалися в економічному середовищі та розробці принципово нових концепцій розвитку. Загострилася проблема економіки та екології, а від того й соціальна проблема.

У процесі взаємодії природи і суспільства на рівні регіону виникає питання, яку саме концепцію слід обрати за основу при формуванні механізму управління відтворенням РЕВС.

Ми вважаємо, що такою концепцією є концепція сталого розвитку, під яким розуміється такий розвиток, який за умови збереження певних відтворювальних пропорцій забезпечує динамічний розвиток всієї регіональної еколого-виробничої системи в заданому напрямку за певний час за умови нейтралізації негативного впливу на навколишнє середовище.

В Україні термін «сталий розвиток» вперше було зафіксовано в проекті Концепції сталого розвитку України в 1997 р. В ньому визначалося, що «сталий розвиток – це процес гармонізації виробничих сил, забезпечення необхідними потребами всіх членів суспільства при умові збереження та рівноваги між її потенціалом і вимогами людей усіх поколінь» [6, с.67].

Спільним для більшості визначень сталого розвитку є незмінний зв'язок стану навколишнього середовища, природних ресурсів та економічної діяльності, яка забезпечує цілі соціального розвитку, а також врахування потреб не лише теперішніх, але й майбутніх поколінь.

Розглядаючи РЕВС через призму сталого розвитку відзначимо, що його забезпечення буде можливим лише тоді, коли розвиток РЕВС опиратиметься на закони суспільного відтворення, які являють собою відображення внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей системи.

Використовуючи системний підхід до розгляду відтворювального процесу регіональної еколого-виробничої системи, його можна розглядати як сукупність самостійних, і разом з тим взаємопов'язаних між собою природних, виробничих, соціальних відносин, які регулюються інституціональним середовищем в напрямку формування сталого розвитку регіону.

В умовах розвитку ринкових відносин у процесі взаємодії екологічних і виробничих інтересів виникає безліч протиріч:

- між суспільним характером походження ресурсів і прагненням індивіда до їх приватного присвоєння, використанню й споживанню на праві приватної власності;
- між особистою зацікавленістю індивіда максимально розширювати частку ресурсоспоживання та суспільним інтересом у раціональності природокористування, дбайливому й економічному використанні ресурсів, через їх абсолютну обмеженість на планеті;
- між приватним інтересом мінімізувати витрати, пов'язані з необхідністю охороняти природу, і суспільною зацікавленістю в максимальному збереженні природокористувачем якості середовища, забезпеченні її безпеки для людей.

Процес подолання протиріч між виробничим та екологічними інтересами господарюючих суб'єктів є джерелом розвитку й удосконалення регіональної еколого-виробничої системи через розробку відповідного механізму управління цими процесами.

Сьогодні ми можемо констатувати, що еколого-виробничий потенціал не може ефективно використовуватися і відтворюватися в регіоні, якщо не буде сформовано ефективний механізм управління процесами його відтворення.

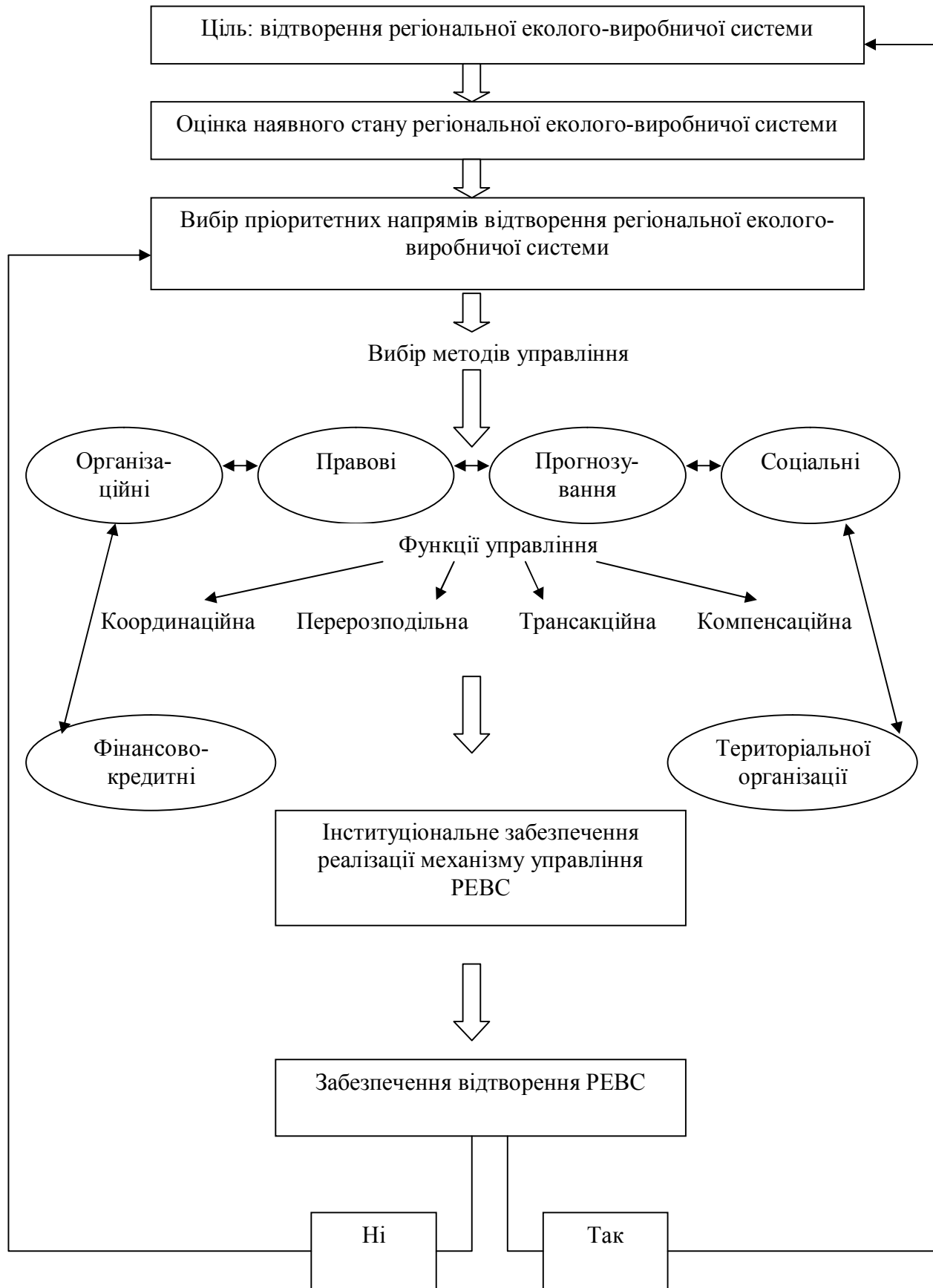

Рис. 2. Механізм управління відтворенням регіональної еколого-виробничої системи

Пропонуємо механізм управління відтворенням регіональної еколого-виробничої системи, який сприятиме формуванню оптимальної відтворювальної структури економіки регіону та забезпечуватиме його комплексний розвиток на основі наявного потенціалу та специфіки функціонування (рис. 2).

Під механізмом управління відтворенням РЕВС розуміємо сукупність інструментів, методів та функцій управління, які спрямовані на забезпечення відтворювальних процесів у регіоні, що реалізуються різними інституційними одиницями регіональної еколого-виробничої системи.

Механізм управління відтворенням регіональної еколого-виробничої системи дозволить визначитись із перспективними напрями відтворювальних процесів. Такими пріоритетами є, перш за все:

- відтворення мінерально-сировинних ресурсів;
- трудових ресурсів (інтелектуального капіталу);
- довкілля тощо.

Варто зазначити, що реалізація механізму управління відтворенням регіональної еколого-виробничої системи потребує відповідного інституціонального забезпечення. Інституціональне забезпечення реалізації механізму управління відтворенням еколого-виробничої системи регіону характеризується сукупністю відносин між суб'єктами із приводу реалізації виробничих і екологічних інтересів, тобто усвідомлених і реалізованих потреб в ефективному використанні природно-ресурсного потенціалу.

А головною метою функціонування інститутів регіональної еколого-виробничої системи є необхідність задоволення зростаючих потреб суспільства шляхом вирішення триєдиного завдання: раціональне природокористування та відтворення природно-ресурсного потенціалу при збереженні якості навколишнього середовища.

Висновки і перспективи подальших розробок. Запропонована альтернативна модель розвитку регіональної еколого-виробничої системи, тобто систему взаємодії екології й виробництва, яка знаходить втілення у відповідних просторових процесах.

Визначено механізм управління відтворенням регіональної еколого-виробничої системи, який сприятиме формуванню оптимальної відтворювальної структури економіки регіону та забезпечуватиме його комплексний розвиток на основі наявного потенціалу та специфіки функціонування.

Література

1. Буркинський Б. В. Економіко-екологічні основи регіонального природопольовання / Б. В. Буркинський, В. Н. Степанов, С. К. Харичков // ИПРЭЭИ НАН України. – Одеса: Феникс, 2005. – 575 с.
2. Герасимчук З. В. Організаційно-економічний механізм формування та стратегії розвитку регіону: [монографія] / З. В. Герасимчук, І. М. Вахович. – Луцьк: ЛДТУ, 2002. – 248 с.
2. Семенов В. Ф. Регіональна економіка: [навч. посіб.] / В. Ф. Семенов. – К.: Леся, 2008. – 596 с.
3. Уманець Т. В. Регіональний економічний розвиток України: теоретичні основи управління, інтегральна оцінка, діагностика: [монографія] / Т. В. Уманець. – Донецьк: ВІК, 2007. – 340 с.
4. Сало І. В. Регіональна економіка / І. В. Сало, А. О. Єпіфанова. – К.: Наукова думка, 2000. – 248 с.
5. Данилишин Б. М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений / Б. М. Данилишин, Л. Б. Шостак. – Киев: СОПС НАН Украины, 1999. – 367 с.